

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

РОЗМАН ІРИНА ІЛЛІВНА



УДК 37+929(477)"196/200":3.071.2(043.3)

**РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІСТИКИ В УКРАЇНІ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Тернопіль – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Мукачівському державному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
БІЛАВИЧ Галина Василівна,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
професор кафедри педагогіки початкової освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ПАНТЮК Тетяна Ігорівна,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри загальної педагогіки та
дошкільної освіти;

доктор педагогічних наук, професор
ПЕТРЕНКО Оксана Борисівна,
Рівненський державний гуманітарний університет,
завідувач кафедри теорії і методики виховання;

доктор педагогічних наук, професор
СЛЮСАРЕНКО Ніна Віталіївна,
Херсонський державний університет,
професор кафедри педагогіки, психології й
освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова.

Захист відбудеться 9 вересня 2021 р. о 10.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

Із дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розісланий 6 серпня 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради



О. І. Янкович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження проблеми формування і розвитку педагогічної біографістики в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. зумовлена низкою соціокультурних, освітніх, педагогічних, наукових чинників. Сучасна епоха – це час біографічного пожвавлення, коли минуле осмислюється, оцінюється, порівнюється з теперішнім кризь життя і діяльність відомих або маловідомих діячів, які завдяки своїм творчим успіхам стали символами окремих історичних періодів, що уособлюють переломні події поступу народів і цивілізацій та розвиток економіки, культури, освіти, науки тощо. Зважаючи на розмаїття автобіографічних форм, що з'явилися у ХХ ст., його справедливо вважають століттям біографії, це повною мірою стосується і перших десятиліть ХХІ ст.

Радикальні зміни в суспільній свідомості і гуманітарній сфері України, що розпочалися на межі 80–90-х рр. ХХ ст., стимулювали повернення до наукового обігу забутих імен педагогів, учених, освітян, які сприяли розвитку національної освіти й педагогічної думки. Це активізувало переосмислення їхніх ідей і творчої спадщини на основі нових методологічних підходів. У процесі нагромадження масиву наукової, навчальної, науково-популярної, довідникової літератури про життя і діяльність педагогічних персоналій в українській історико-педагогічній науці сформувався окремий міждисциплінарний дослідницько-персоніфікований напрям – педагогічна біографістика. Це зумовлює потребу предметного визначення її сутнісно-змістових параметрів та статусу, ролі і місця в системі педагогічної науки. Складні, динамічні процеси вивчення життя, наукової творчості, професійного досвіду педагогів, учених, освітніх діячів актуалізують необхідність спеціальної розробки методологічних засад педагогічної біографістики, визначення інформативно-пізнавального потенціалу її джерелознавчого комплексу, осмислення наукових здобутків та прогалин і перспектив подальших студій у цьому напрямі.

Проблема розвитку педагогічної біографістики в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. має міждисциплінарний, поліструктурний і багаторівневий характер. Її предметне цілісне вивчення вимагає осмислення доробку українських і зарубіжних учених з різних галузей знань та з широкого комплексу питань науково-теоретичного і прикладного характеру. Зокрема, ідеться про праці з методології дослідження педагогіки (І. Аносов, Л. Артамошкіна, М. Берулава, Б. Бім-Бад, А. Закірова, І. Зязюн, Н. Іпполітова, М. Каган, В. Краєвський, Г. Кузьменко, В. Кремень, В. Лаппо, В. Луговий, О. Невмержицька, О. Новіков, В. Онищенко, А. Сбруєва, С. Сисоєва, Н. Скотна, Н. Ткачова та ін.); з історії педагогіки (О. Адаменко, В. Безрогов, С. Бобришов, М. Богуславський, Л. Ваховський, А. Вихрущ, С. Гончаренко, Н. Дічек, В. Кравець, О. Сухомлинська, Є. Хриков та ін.); з педагогічної компаративістики (М. Ваховський, О. Галус, О. Заболотна, О. Заїр-Бек, О. Локшина, Н. Муқан, І. Шапошнікова, Г. Щука та ін.); з теорії і практики навчання і виховання (І. Бех, О. Вишневський, Г. Ващенко, В. Гінецинський, С. Миропольський, В. Сухомлинський та ін.); з методології дослідження

гуманітарних галузей знань: філософії (А. Богачов, О. Князева, Г. Кузьменко, Р. Куренкова, Г. Отюцький, М. Ярошевський та ін.), психології (Л. Виготський, В. Карцев, І. Кон, Г. Костюк, Д. Кун, В. Моляко, Г. Оллпорт, С. Рубінштейн, О. Туриніна та ін.), соціології (Е. Бетті, В. Добреньков, О. Кравченко, О. Лазурський, В. Ядов та ін.), лінгвістики (О. Галич, О. Кочерга, В. Лелеко та ін.), культурології (Б. Ліхачов, Л. Павлов та ін.).

Різні аспекти досліджуваної проблеми розкриваються в працях з історії, теорії і практики розвитку біографістики в галузях історії філософії (О. Валецький, І. Голубович, В. Менжулін, Е. Соловійов та ін.), історичної науки (І. Беленькій, Я. Грицак, Я. Дашкевич, С. Кодан, І. Колесник, О. Колобов, Б. Корольов, Н. Любовець, С. Ляшко, І. Петровська, П. Попик, Л. Рєпіна, І. Старовойтенко, А. Дж. Тейлор, В. Чишко, О. Ясь та ін.), психології (Б. Ананьєв, О. Вовк, О. Волинська, В. Гордієнко, К. Карпинський, Л. Копець, Н. Логінова, В. Онопрієнко, М. Рибніков, Ю. Юмашева, М. Ярошевський та ін.), соціології (Ю. Безпалов, Н. Козлова, Д. Рогозін, Л. Скокова та ін.), літературознавства (О. Головій, Н. Демченко, В. Качкан, І. Лосієвський, В. Марінеску, В. Пустовіт, Н. Ярута та ін.); історико-педагогічної науки (Л. Березівська, Г. Білавич, Н. Дічек, М. Євтух, Т. Завгородня, І. Зайченко, Я. Кодлюк, Л. Кондрацька, В. Кравець, В. Кузьменко, В. Курило, М. Левківський, І. Малафійк, О. Малихін, Г. Мешко, Б. Мітюров, Н. Ничкало, Т. Пантюк, О. Петренко, Г. Радчук, С. Сисоєва, Н. Слюсаренко, А. Степанюк, О. Сухомлинська, Г. Терешук, Г. Троцько, Т. Усатенко, Н. Федчишин, В. Чайка, М. Чепіль, Ю. Щербяк, О. Янкович, М. Ярмаченко та ін.); з теорії і практики джерелознавства, бібліографії, історіографії в галузях історичної науки (О. Богдашина, Я. Калакура, І. Ковальченко, І. Корнейчик, Л. Мазур, С. Павленко, Г. Швецова-Водка, О. Яценко та ін.) та історико-педагогічної науки (Є. Александров, Л. Березівська, Н. Вараскіна, Т. Гавриленко, Л. Голубнича, Н. Гупан, Т. Деревянко, Е. Дніпров, Н. Мацібора, О. Міхно, І. Стражнікова, О. Петренко, Н. Побірченко, Д. Раскін, О. Савченко, О. Сухомлинська та ін.).

Значний науково-теоретичний і практичний досвід дослідження педагогічних персоналій акумулюють близько 160 захищених в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. докторських і кандидатських дисертацій та понад 80 колективних, індивідуальних монографій і навчальних посібників, безліч журнальних статей і матеріалів наукових конференцій, антологій, бібліографічних і біобібліографічних видань, інших видів літератури. Утім, незважаючи на таку кількість студій про педагогічні персоналії України і зарубіжжя, фактично відсутні ґрунтовні комплексні дослідження, які системно і цілісно розкривали б теорію і практику розвитку педагогічної біографістики в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Результати аналізу наукових джерел, що репрезентують досвід вивчення педагогічних персоналій в Україні в другій половині ХХ – у перші десятиліття ХХІ ст., уможливають виокремлення низки *суперечностей* між:

– потужним розвитком дослідницько-персоніфікованого напряму української історико-педагогічної науки та недостатнім рівнем розробки його

теоретико-методологічних засад у вигляді науково-дослідницьких підходів і принципів, поняттєво-категорійного апарату, дослідницького інструментарію тощо;

– тисячолітньою традицією розвитку педагогічної біографістики в Україні та відсутністю узагальнювальних досліджень про передумови, чинники, етапи, тенденції її розвитку від X до початку XXI ст.;

– нагромадженим масивом наукової і навчально-методичної літератури про життя і діяльність, творчу спадщину педагогічних персоналій України і зарубіжжя та низьким рівнем його синтезованого осмислення, недостатньою кількістю історіографічних праць, які б визначали здобутки, прогалини й перспективи розвитку цього науково-дослідницького напрямку;

– існуванням величезного пласту першоджерел педагогічної біографістики у вигляді архівних і друкованих документів, матеріалів періодики, мемуаристики тощо та недостатнім рівнем розробки науково-теоретичних і методичних засад вивчення й інтерпретації тощо;

– значними здобутками в розвитку педагогічної бібліографії і біобібліографії України та потребою предметного, синтезованого осмислення характеру, динаміки, тенденцій цього процесу, їхньої класифікації, визначення досягнень, прогалин, перспектив підготовки такого виду видань;

– міждисциплінарним і відкритим для наукового дискурсу характером української педагогічної біографістики та її внутрішньою замкненістю, відірваністю від тисячолітнього досвіду загальної національної біографістики;

– вагомими місцем і значенням вивчення життя, наукової спадщини, фахового досвіду відомих педагогів і діячів освіти в навчальному процесі майбутніх учителів та недостатнім рівнем науково-методичної розробки цього компонента їхньої професійної підготовки.

Отже, означена актуальність і науково-теоретична значущість розвитку педагогічної біографістики в Україні та потреба предметної розробки її науково-методологічних засад, систематизації й аналізу великого пласту досліджень українських науковців про педагогічні персоналії, осмислення широкого комплексу науково-теоретичних проблем, пов'язаних із цією проблематикою, і необхідність розв'язання означених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Розвиток педагогічної біографістики в Україні у другій половині XX – на початку XXI століття»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складником науково-дослідницької роботи кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту Мукачівського державного університету «Науково-методичні аспекти формування професійної компетентності педагогічних кадрів вищої кваліфікації для системи дошкільної та початкової освіти в умовах полікультурного середовища» (державний реєстраційний № 0115U006509). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Мукачівського державного університету (протокол № 2 від 21 вересня 2017 р.) та узгоджено на засіданні бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з

педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 28 листопада 2017 р.).

Об'єкт дослідження – педагогічна біографістика як напрям розвитку історико-педагогічної науки України.

Предмет дослідження – методологія, джерелознавство, історіографія, бібліографія української педагогічної біографістики (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.).

Мета дослідження – обґрунтувати теоретико-методологічні засади і провідні тенденції формування педагогічної біографістики як окремого напрямку історико-педагогічної науки в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. та окреслити шляхи використання результатів дослідження в розвитку сучасних науково-педагогічних знань і закладах освіти.

Відповідно до мети сформульовано такі **завдання** дослідження:

1. Проаналізувати теоретико-методологічні засади педагогічної біографістики та поглибити їхню розробку в контексті науково-педагогічного дискурсу.

2. Визначити передумови, основні етапи і тенденції становлення та розвитку педагогічної біографістики в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

3. Здійснити структурно-функційний аналіз джерел педагогічної біографістики та визначити їхній інформаційний потенціал і особливості.

4. Схарактеризувати процес розвитку педагогічної бібліографії і біобібліографії в Україні.

5. Дослідити в ракурсі наукового дискурсу історіографічний зріз розвитку педагогічної біографістики в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

6. Актуалізувати напрями використання результатів наукового пошуку в сучасній українській історико-педагогічній науці та закладах освіти.

Концепція дослідження полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні педагогічної біографістики як окремого напрямку історико-педагогічної науки України (у перспективі субдисципліни педагогічної науки), що має свої об'єкт, предмет, мету, завдання та інші необхідні для такого статусу компоненти – теоретико-методологічні засади, поняттєво-категорійний апарат, дослідницький інструментарій, джерельну базу, наукову історіографію, бібліографію тощо. При цьому багато науково-теоретичних аспектів педагогічної біографістики в Україні перебувають у стадії становлення, тож потребують розробки з позицій міждисциплінарного наукового дискурсу.

Обґрунтування означеної провідної ідеї передбачає осмислення кризь призму наукового дискурсу таких *концептуальних проблем і аспектів*:

– педагогічна біографістика є міждисциплінарним науковим напрямом, що пов'язаний з іншими галузями педагогіки (історія педагогіки, дидактика, теорія і практика виховання, педагогічна компаративістика, соціальна педагогіка) та гуманітарних знань (загальна біографістика, філософія, історія, психологія, соціологія та ін.). Педагогічна біографістика, з одного боку, запозичує їхній науковий інструментарій і досвід біографічних досліджень, з іншого – пропонує їм власний доробок про життєвий шлях педагогічних персоналій;

– поняття «педагогічна біографістика» є найбільш науково обґрунтованим для позначення наукового напрямку, що вивчає педагогічні персоналії. Воно має замінити поняття «педагогічна персоналістика», яке не суголосне з традиціями європейської загалом і української наукової біографістики зокрема, не відповідає назвам біографічних напрямів окремих галузей гуманітарних знань («історична біографістика», «історико-філософська біографістика» тощо), нормам сучасної української мови, суті родового слова «персоналістика», яке стосується сфери менеджменту і підготовки кадрів;

– структурний стрижень педагогічної біографістики мають становити два основні рівні: 1) компонентний – визначає її параметри (об’єкт, предмет, мета, завдання, принципи, методи тощо) та складники (історія, методологія, джерелознавство, історіографія, бібліографія) як окремого наукового напрямку; 2) дослідницько-змістовий – визначає характер і структуру досліджень із педагогічної біографістики, у яких біографічний компонент є основним, ідентифікуючим, тож він окреслює їхнє змістове наповнення в аспектах вивчення життєвого шляху, творчої спадщини, професійної і громадської діяльності окремої персоналії чи певної групи діячів;

– важливу передумову розвитку педагогічної біографістики в Україні в другій половині XIX – на початку XXI ст. становлять її витoki і тисячолітня традиція розвитку, що не є цілісним, неперервним процесом. Її елементи фрагментарно простежуються в різножанрових біографічних творах XI – першої половини XIX ст. Наприкінці XIX – на початку XX ст. українська педагогічна біографістика почала виокремлюватися з російського масиву педагогічно-біографічних студій, а у 20-х – на початку 30-х рр. XX ст. стала набувати чітких національних рис. У другій половині 40-х – 80-х рр. XX ст. у радянській історико-педагогічній науці виокремлюється персоніфікований напрям, однак він статусно не формалізувався і не вирізнявся в загальній теорії та історії педагогічної науки. Це завдання актуалізувалося і стало предметно розв’язуватися в другій половині 90-х рр. XX – на початку XXI ст. у контексті розвитку історико-педагогічної науки України;

– сучасна педагогічна біографістика України переживає складний процес становлення, тож за умов утвердження наукового плюралізму її основні параметри і компоненти варто розробляти в контексті міждисциплінарного дискурсу та творчого використання досвіду європейської й української загальної біографістики.

Методологічну основу дослідження становлять науково-теоретичні аспекти, компоненти, концепти, які визначають стратегію, логіку, інструменти його організації і проведення: поняття і категорії педагогіки, загальної біографістики, інших галузей знань, які забезпечують предметне вивчення та адекватне трактування життєвого шляху, творчого доробку, суспільної діяльності педагогічних персоналій; наукові принципи (історизму, детермінізму, системності, об’єктивності, спадковості, історіографізму, творчої оригінальності тощо), які проєктують систему координат базових положень і вимог реалізації дослідницької програми; методологічні підходи (історичний, логічний, змістовий, формальний, особистісно-діяльнісний, кількісний і

якісний, культурологічний, антропологічний, аксіологічний, феноменологічний, герменевтичний, біографічний, парадигмальний, синергетичний, міждисциплінарний та ін.), які адаптуються з різних галузей знань для розробки окремих компонентів педагогічної біографістики та аналізу її історичного розвитку.

Методи дослідження поділено на три основні групи: 1) *загальнонаукові* (аналіз і синтез, індукція і дедукція, абстрагування і конкретизація, ідеалізація і формалізація, узагальнення і порівняння) – окреслюють загальну логіку пізнавального процесу та змістову спрямованість конкретного дослідження; 2) *міждисциплінарні і дисциплінарні* методи поділено на підгрупи: а) історичні (історико-генетичний, історико-логічний, історико-структурний, ретроспективного синтезу, актуалізації, порівняльно-історичний, періодизації) – визначають динаміку, етапи, тенденції розвитку біографічного процесу загалом та життєпису окремої персоналії зокрема; б) частково-наукові, маргінальні (контент-аналіз, дискурс-аналіз, аналіз символічних систем, системно-структурний, системно-функційний та ін.) – забезпечують вивчення і розробку різних аспектів педагогічної біографістики з позицій наукового дискурсу та творчої спадщини досліджуваних персоналій; в) джерелознавчі (евристично-пошуковий, інтерпретаційний та ін.) – сприяють аналізу архівних документів, матеріалів преси, мемуаристики тощо; г) історіографічні (монографічний, аналізу основного корпусу джерел, аналізу систем знань, дискурсного аналізу та ін.) – забезпечують критичний аналіз великого пласту історико-педагогічної, біографічної літератури та наукових праць окремих учених; г) соціологічні, математичні – сприяють узагальненню, формалізації, порівнянню різних фактографічних матеріалів; 3) *спеціальні біографічні* (біографічний, біографічної реконструкції та ін.) – визначають методики, техніки, підходи, прийоми вивчення різних аспектів життєдіяльності і творчості педагогічних персоналій.

Джерела дослідження залежно від їхнього походження, інформативної спрямованості поділено на дві основні групи. Першу становлять *документальні першоджерела*, які містять автентичну, неінтерпретовану вченими інформацію: неопубліковані матеріали (Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ф. 1235); Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ф. 146, 178, 309, 348, 357, 361, 372, 386, 410, 640, 663, 736, 866, 867); Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника (ф. 11, 36, 57, 66)); збірники опублікованих документів про розвиток освіти та життя і діяльність педагогів; автобіографії, щоденники, спогади, епістолярій педагогічних персоналій.

Другу групу становлять *історіографічні джерела*, які є результатом науково-аналітичних студій. Це присвячені розвитку освіти і педагогічної думки та життєдіяльності окремих педагогічних персоналій або груп діячів колективні й індивідуальні узагальнювальні праці, монографії (понад 40 видань); дисертації і автореферати (понад 130); наукові статті (понад 360); матеріали науково-практичних конференцій; біографічні збірники (понад 40);

підручники і навчально-методичні посібники (понад 30); довідникові й енциклопедичні видання тощо.

Хронологічні межі дослідження. Друга половина 40-х рр. ХХ – початок ХХІ ст. становить окремий і відносно цілісний період розвитку української педагогічної біографістики, яка пройшла складний шлях виокремлення з радянської історико-педагогічної науки, набула виразного національного і європейсько орієнтованого характеру. За умовну нижню межу слугує 1946 р., коли з відновленням у радянській Україні історико-педагогічної науки розпочалося предметне вивчення життя і творчості відомих педагогів. Умовну верхню межу визначають 2019 – 2020 рр., коли загалом завершилося нагромадження наукових матеріалів та їхній дискурсивний аналіз.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*:

- з'ясовано теоретико-методологічні засади педагогічної біографістики (наукові принципи, методологічні підходи, предметне поле), розкрито міждисциплінарні зв'язки і науково-операційний інструментарій вивчення педагогічних персоналій;

- обґрунтовано ключові параметри педагогічної біографістики як напряму (субдисципліни) історико-педагогічної науки, що має свої об'єкт (життєпис, творча спадщина, професійна і суспільна активність педагогічної персоналії та розмаїття її зв'язків із соціокультурним середовищем), предмет (засади і процес організації дослідницької роботи), мету, завдання, науковий інструментарій;

- визначено основні періоди процесу зародження української педагогічної біографістики: 1) Х – 60-ті рр. ХІХ ст. (виокремлено три стадії: а) літописна (Х – ХVІІІ ст.); б) агіографічна (ХІ – ХVІІІ ст.); в) джерелознавча (ХV – 60-ті рр. ХІХ ст.)); 2) остання третина ХІХ – початок ХХ ст. (спроби виокремлення української педагогічної біографістики з російської імперської); 3) 20-30-ті рр. ХХ ст. (поява перших національних профільних установ та значущих праць про українських і зарубіжних педагогів);

- розкрито тенденції й особливості розвитку педагогічної біографістики в Україні протягом періодів, що стали предметом дослідження. Перший – радянський – 1946 – 1991 рр., його зміст і характер відображають чотири етапи: 1) «пізнього сталінізму» другої половини 40-х – першої половини 50-х рр. ХХ ст. (деперсоніфікація педагогічної думки і вилучення з неї представників української науки і освіти); 2) «хрущовської відлиги» другої половини 50-х – 60-х рр. ХХ ст. (активізація досліджень про носіїв національної педагогічної думки ХVІ – ХVІІІ ст., пошук оптимальних підходів до інтерпретації їхньої творчості); 3) «брежньовського застою» 70-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст. (політизація, ідеологізація, соціалізація історико-педагогічної науки, деперсоніфікація її предметного поля); 4) «горбачовської перебудови» другої половини 80-х рр. ХХ ст. (активізація суспільного і наукового інтересу до незаслужено забутих, маловідомих діячів національної педагогічної думки). Другий – національно-державницький – 1991 – 2020 рр., його характер і особливості позначають два етапи: 1) «методологічного переозброєння» 1991 – 2000 рр. (утвердження національно орієнтованої парадигми, оновлення

джерельної бази і дослідницького інструментарію); 2) структурно-змістової перебудови впродовж перших десятиліть ХХІ ст. (утвердження наукового плюралізму, інтеріоризація західних гуманітарних інновацій; курс на підвищення методологічної культури і доброчесності науковців тощо);

– досліджено історіографічний вимір педагогічної біографістики в означений період (показано характер і здобутки вивчення персоналій радянською педагогічною наукою; визначено основні напрями і тенденції її розвитку за доби державної незалежності України);

– схарактеризовано розвиток педагогічної бібліографії і біобібліографії в Україні у вимірі структурно-типологічного аналізу; проаналізовано дослідження про фахових педагогів і представників різних галузей знань як педагогічних персоналій; увиразнено роль Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, науково-педагогічних та освітніх закладів зі своїми підрозділами (бібліотеки, кафедри, науково-дослідні центри тощо) у формуванні педагогічної метабібліографії в галузі сухомлиністики, макаренкознавства, русовознавства, ушинськознавства, ващенкознавства, інших персоніфікованих науково-педагогічних напрямів, в укладанні персональних і тематичних бібліографічних покажчиків тощо;

– розроблено дворівневу модель класифікації джерел педагогічної біографістики (на першому (загальному) рівні визначено речові, зображальні, фонічні, писемні джерела; на другому – за низкою критеріїв схарактеризовано п'ять груп писемних джерел: документальні, оповідні, масові, конкретно-соціологічні, особового походження);

– з'ясовано процес становлення української педагогічної компаративістики; здійснено поділ студій за тематикою, періодами, країнами, іншими ознаками; окреслено тенденції й особливості персоніфікованого напрямку вітчизняної педагогічної компаративістики (синтезоване осмислення життєпису, творчої спадщини й професійної, громадської діяльності визначних мислителів і діячів зарубіжжя, урізноманітнення тематичних напрямів дослідження, поглиблене вивчення окремих авторських концепцій і систем, комплексний порівняльний аналіз здобутків відомих зарубіжних і українських освітніх діячів тощо);

– окреслено можливості і перспективи творчого застосування результатів дослідження через удосконалення технології досліджень з педагогічної біографістики, використання її досвіду в освітньому процесі професійної підготовки майбутніх педагогів;

– систематизовано і крізь призму наукового дискурсу схарактеризовано базовий поняттєво-категорійний апарат педагогічної біографістики; визначено дефініції її трьох основних груп понять і термінів: 1) основоположні («біографічні знання», «біографічна традиція», «біографічний жанр»; «біографія», «біографіка», «життєпис», «біографічний метод» та ін.); 2) структурно-особистісні («індивід», «особа», «особистість», «індивідуальність» та ін.); 3) інструментально-операційні («біографічний факт», «біографічний хронотоп», «біографізм», «біограма»).

Подальшого розвитку набули: вивчення генези педагогічної біографістики в Х – на початку ХХІ ст., класифікація її науково-дослідницьких методів та

виявлення їхніх операційно-пізнавальних можливостей; визначення методологічних засад дослідження педагогічних персоналій; категорій «педагогічна біографістика», «персоналія», «педагогічна персоналія», неологізм поняття «персоналістська педагогіка» та ін.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що викладений у науковому дослідженні фактографічний матеріал, теоретичні положення і висновки дають цілісну картину про сутність, зміст, історію становлення, основні тенденції розвитку та структурні компоненти педагогічної біографістики як пріоритетного напрямку історико-педагогічної науки. За матеріалами дослідження підготовлено курс за вибором «Українська педагогічна біографістика» і навчальний посібник «Педагогічна біографістика», які пройшли апробацію в процесі професійної підготовки бакалаврів, магістрантів, аспірантів педагогічних спеціальностей у низці ЗВО України. Досвід цієї апробації та потреби модернізації професійної підготовки майбутніх педагогів дають змогу стверджувати, що результати дослідження можуть бути корисними для вдосконалення науково-методологічних, змістових, методичних підходів і засад організації їхнього освітнього процесу; розробки освітніх програм і навчальних планів; підвищення рівня викладання нормативних дисциплін («Педагогіка», «Історія педагогіки», «Порівняльна педагогіка», «Освітні технології», «Педагогічна майстерність» та ін.), а також дисциплін за вибором історико-педагогічного спрямування.

Представлений у дисертації наратив, що стосується історії становлення педагогічної біографістики в Україні, розробки її методологічних і джерелознавчих засад, визначення здобутків і прогалин історіографії дослідження педагогічних персоналій України і зарубіжжя, розвитку педагогічної бібліографії і біобібліографії, дає можливість створювати концептуальні орієнтири для організації історико-педагогічних досліджень та розробляти продуктивні науково-теоретичні положення для їхнього проведення. Результати дисертаційної роботи можуть використовуватися в підготовці фундаментальних і прикладних досліджень та навчальної літератури; у процесі розроблення курсів з історії освіти та педагогічної думки; складанні бібліографічних показників тощо.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес закладів вищої освіти: Мукачівського державного університету (довідка № 2309 від 27.11.2020); Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка № 01-23/245 від 27.11.2020); Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (довідка № 01-24/247 від 17.12.2020); Івано-Франківського фахового коледжу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка № 09/03-05/004 від 22.01.2021); Криворізького державного педагогічного університету (КДПУ) (довідка № 09/1-109/3 від 09.02.2021); Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (довідка № 1932/30/3 від 27.11.2020); Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (довідка № 01-12/01144 від 26.01.2021).

Особистий внесок здобувача. Представлені в дисертації результати дослідження одержані самостійно. У публікаціях, підготовлених у співавторстві, здобувачеві належать: систематизація новаторських ідей З. Жовчака в контексті освітньої практики України [8]; узагальнення досвіду інтегрованого вивчення зарубіжної літератури в працях К. Лучаковського [10]; визначення витоків формування педагогічної біографістики в Україні у Х – XVII ст. [12]; визначення теоретичних засад використання біографічного методу в науково-педагогічних дослідженнях [19]; обґрунтування поняття «педагогічна персоналістика», з'ясування його сутності, доцільності використання в педагогічній науці [27]; аналіз передумов, динаміки, тенденцій, інституційної бази розвитку сучасної педагогічної біографістики в Україні [28]; виклад методологічних засад просопографії [63].

Апробація результатів дослідження. Теоретичні положення і результати дослідження апробовано в доповідях на конференціях: *міжнародних*: «Суспільні науки в Україні та світі» (Краматорськ, 2017); «Science: new goals» (London, United Kingdom, 2017); «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (Переяслав-Хмельницький, 2017, 2018, 2019); «Practical applications of research findings in Europe and Worldwide» (Morrisville, USA, 2018); «Innovations of the future» (New York, USA, 2018); «La science et la technologie a l'ere de la société de l'information» (Bordeaux, France, 2019); «Modern view of science and practice» (Washington, USA, 2019); «Scientific achievements of modern society» (Liverpool, United Kingdom, 2019); «Perspectives of world science and education» (Osaka, Japan, 2019); «Dynamics of the development of world science» (Vancouver, Canada, 2019); *усеукраїнських*: «Сучасні тенденції розвитку української науки» (Переяслав-Хмельницький, 2017); «Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика» (Івано-Франківськ, 2018); «Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів» (Мукачево, 2018, 2019); «Психолого-педагогічні аспекти творчості Василя Стефаника (до 150-річчя від дня народження)» (Івано-Франківськ, 2021); «Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи» (Запоріжжя, 2021); «Соціалізація особистості у викликах сьогодення: реалії та перспективи» (Миколаїв, 2021); «Перспективні напрями сучасної науки та освіти» (Слов'янськ, 2021); «Розвиток освітніх систем в умовах євроінтеграційних трансформацій» (Чернівці, 2021); «Теорія і практика естетичного виховання у закладах освіти» (Кропивницький, 2021).

Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему «Організація навчально-методичної роботи з учителями у системі шкільної освіти Закарпаття (1919–1938 рр.)» зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки захищено у 2016 р. у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторської дисертації не використано.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 75 публікаціях, з-поміж яких 1 монографія, 1 навчальний посібник, 26 статей у

фахових наукових виданнях України; 32 статті в наукових виданнях іноземних держав та у виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз; 15 публікацій апробаційного характеру.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'ятьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що містить 1374 позиції, 8 додатків, викладених на 63 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 614 сторінок, основний зміст викладено на 397 сторінках. Дисертація містить 6 таблиць, 1 рисунок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, концепцію, методологічну основу, методи дослідження; схарактеризовано джерельну базу, хронологічні межі дисертаційної роботи; висвітлено наукову новизну та практичне значення результатів, подано відомості про їхню апробацію й упровадження; зазначено публікації автора, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі **«Методологічні засади дослідження проблеми педагогічної біографістики»** з'ясовано поняттєво-категорійний апарат, визначено предметне поле педагогічної біографістики, її міждисциплінарні зв'язки та науково-операційний інструментарій вивчення педагогічних персоналій.

Крізь призму наукового міждисциплінарного дискурсу за сутнісно-змістовим і функційним призначенням здійснено поділ основних понять і термінів дослідження на три основні групи: 1) науково-теоретичні, основоположні – визначають зміст і методологічні засади педагогічної біографістики (три підгрупи термінів: а) «біографічні знання», «біографічна традиція», «біографічний жанр»; б) «біографія» – базова категорія; в) «біографістика», «біографіка», «біографічний метод» та ін.); 2) структурно-особистісні – позначають характер, особливості становлення і розвитку людини в процесі життєдіяльності (людина – індивід – особа – особистість – індивідуальність); 3) інструментально-операційні – забезпечують технологічний процес науково-дослідницької роботи.

Інструментально-операційну групу поділено на чотири підгрупи дефініцій, які визначають: а) категорійний ланцюг «факт–подія», «факт–джерело», «факт–життя», «біографічний факт» та ін.; б) «мікро-» і «макро-» середовища формування педагогічної персоналії; в) спектр понять, що характеризують її індивідуальність і життєвий шлях («спосіб життя», «стиль життя» «лінія життя», «життєва позиція», «життєвий досвід», «життєвий вибір», «сценарій життя», «біографічна криза», «життєвий світ», «життєва програма» та ін.). Вони розглядаються з позицій психолого-педагогічної науки та інших галузей знань.

З огляду на дискурсно-дефінітивний аналіз термінів «персоналія», «персоналізм», «персоніфікація», «персоналістика» та ін. обґрунтовується позиція, згідно з якою поширене в науковому просторі поняття «педагогічна персоналістика» є алогізмом. Зважаючи на традиції і сучасний стан терміносистем західної і вітчизняної біографістики, розвиток біографічних

напрямів філософії, психології, історії, інших наук, норми сучасної української мови, доводиться, що замість нього доречно вживати термін «педагогічна біографістика».

Окреслено предметне поле педагогічної біографістики як окремого напрямку історико-педагогічної науки. Її об'єктом є педагогічна персоналія в розмаїтті зв'язків із соціокультурним середовищем; предметом – науково-теоретичні засади та процес організації дослідження педагогічної персоналії; метою – персоніфікація розвитку української та зарубіжної освіти і педагогічної думки на основі вивчення життєдіяльності окремих персоналій і груп діячів за певних періодів.

У структурі педагогічної біографістики визначено два основні рівні. Перший – науково-теоретичний – складається з методологічного, джерелознавчого, бібліографічного, історіографічного компонентів, які окреслюють і забезпечують орієнтири та операційні інструменти всебічного дослідження педагогічних персоналій. Другий – навчально-дидактичний – виявляється в персоніфікації освітнього процесу і педагогічної думки як складників педагогічно-професійної підготовки.

У ракурсі науково-педагогічного дискурсу представлено дефініції термінів «біографія», «просопографія» (колективна біографія), «педагогічна біографія», «біографія вченого», «наукова біографія», «інтелектуальна біографія», «психобіографія» та ін. Окреслено міждисциплінарну «двовекторність» педагогічної біографістики, яка, з одного боку, запозичує терміни, дослідницький інструментарій, досвід різних галузей знань, з іншого – пропонує їм свій унікальний науковий доробок.

У другому розділі **«Основні тенденції розвитку педагогічної біографістики в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.»** розкрито передумови і ретроспективу її генези від Х ст. до середини ХХ ст. та чинники, періоди, тенденції розвитку в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Визначено комплекс суспільних, соціокультурних, освітньо-наукових детермінант розвитку педагогічної біографістики в Україні (рис. 1).

Реконструйовано розвиток соціокультурного простору Європи і України, у межах якого формувалася національна біографістика як сукупність почергово нагромаджуваних наративів і дослідницьких підходів, випрацьовувалися ідеї і рефлексії, що позначали тренд зародження педагогічної біографістики. Істотний вплив на цей процес здійснювали біографічні жанри та гуманітарні концепти доби Античності (гуманізм, антропоцентризм), Середньовіччя, Відродження, Просвітництва, Романтизму, згодом теоретичні конструкції дарвінізму, персоналізму, марксизму, позитивізму, фрейдизму, т. зв. нової біографії, школи «Анналів» тощо.

З'ясовано, що українська педагогічна біографістика формувалася на основі літописної і житійної літератури XI – XVI ст.; біографічного літописання доби Козаччини XVI – XVIII ст.; літературознавчих, історичних, етнографічних знань першої половини XIX ст.; видового і жанрового персоніфікованого діапазону біографічних студій другої половини XIX ст.

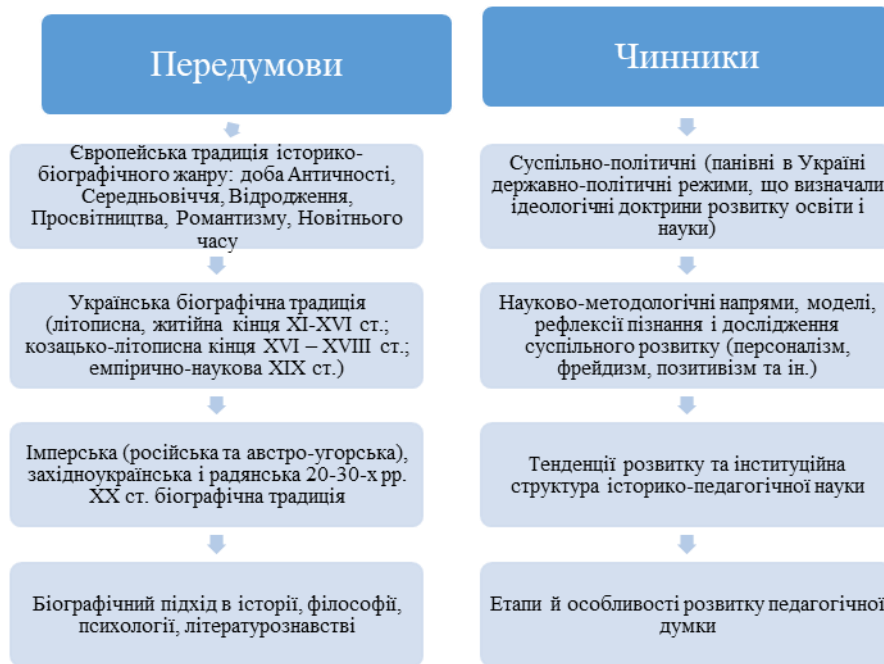


Рис. 1. Структурна схема передумов виникнення і чинників становлення педагогічної біографістики в Україні

Безпосереднє зародження української педагогічної біографістики пов'язуємо з довідниково-біографічними виданнями останньої третини XIX – початку XX ст., які засвідчили намагання вийти з-під впливів російської імперської та інтегруватися в русло національної педагогічної думки. Інституційне підґрунтя цього процесу становили національні культурологічні товариства, періодичні видання тощо.

Крізь призму змін у розвитку суспільно-політичного життя та освіти і педагогічної науки показано складні суперечливі зрушення в становленні педагогічної біографістики, що відбувалися під впливом Української революції 1917 – 1920 рр., українізації 20-х рр. XX ст. та утвердження сталінського режиму в 30-х рр. XX ст.

Зважаючи на аналіз означених процесів, визначено основні періоди зародження і формування педагогічної біографістики в Україні та їхні особливості, змістове наповнення. *Перший* – емпіричний (X – 60-ті рр. XIX ст.) – поділяється на несучільні етапи: а) літописний (X–XVIII ст.); б) агіографічний (XI – XVII ст.); в) джерелознавчий (XV – 60-ті рр. XIX ст.). У їхньому руслі розвивалися літературні й біографічні жанри, що являли собою оригінальні педагогічні рефлексії. *Другий* – зародження наукової педагогічної біографістики (остання третина XIX – початок XX ст.) – позначають студії М. Маккавейського, Є. Трефільєва, М. Маркова, М. Григоревського, Л. Соколова, І. Созанського, інших науковців, довідниково-біографічні праці про викладачів і вихованців освітніх закладів України. *Третій* – міжвоєнний (20-ті – початок 30-х рр. XX ст.) – відзначається доробком знаних учених (С. Ананьїн, Т. Бугайко, О. Гермайзе, А. Готалов-Готліб, О. Залужний, Г. Іваниця, Н. Лубенець, Я. Мамонтов, О. Музиченко, О. Попів, С. Русова,

Я. Ряппо, С. Сірополко, Я. Чепіга та ін.), які завдяки працям про українських і європейських діячів науки і культури заклали підвалини національної наукової педагогічної біографістики.

Крізь призму впливів суспільно-політичних, соціокультурних, освітніх, науково-педагогічних чинників розкрито тенденції, особливості, інші аспекти розвитку педагогічної біографістики в Україні за *четвертого* – радянського (кінець 40-х – 80-ті рр. ХХ ст.) та *сучасного* – національно-державотворчого (1991 – початок ХХІ ст.) періодів, що стали предметом дослідження.

Обґрунтовано позицію, згідно з якою, попри заідеологізованість й інші негативні явища, властиві радянській історико-педагогічній науці, вона нагромадила емпіричний і науково-теоретичний досвід, що став важливим підґрунтям розвитку сучасної педагогічної біографістики. Характерні риси цього періоду увиразнюють чотири етапи: 1) «пізнього сталінізму» – друга половина 40-х – перша половина 50-х рр. ХХ ст. (підпорядкування системи освіти і науки в Україні загальносоюзним структурам і партійній номенклатурі, що стала визначати характер персоніфікації історії освіти та педагогічної думки); 2) «хрущовської відлиги» – друга половина 50-х – 60-х рр. ХХ ст. (певна демократизація суспільного життя; активізація дослідження педагогічної думки в Україні у ХVІ – ХІХ ст.); 3) «брежневського застою» – 70-ті – перша половина 80-х рр. ХХ ст. (тотальна політизація, ідеологізація, деперсоніфікація педагогічної науки); 4) «горбачовської перебудови» – друга половина 80-х рр. ХХ ст. (розгортання процесів демократизації і гласності, інтерес до незаслужено забутих, маловідомих діячів педагогічної думки).

У національно-державницькому періоді, що позначився динамічним зростанням студій про персоналії, виокремлено два етапи розвитку педагогічної біографістики: 1) «методологічного переозброєння» – 1991 – 2000 рр. (оформлення біографістики як галузі історико-педагогічної науки, утвердження національно орієнтованої парадигми дослідження педагогічних персоналій; розширення доступу до нових джерельних матеріалів); 2) європейсько орієнтований – початок ХХІ ст. (модернізація освітньої і наукової терміносистеми й методологічних підходів; розуміння багатовекторності освітньо-педагогічного процесу; інтеріоризація гуманітарних і технологічних інновацій; активізація вивчення представників зарубіжної педагогічної думки).

У третьому розділі **«Джерелознавчий аспект педагогічної біографістики»** здійснено класифікацію і розкрито інформаційний потенціал джерел дослідження педагогічних персоналій; схарактеризовано процес розвитку педагогічної бібліографії в Україні.

На основі аналізу терміносистеми (розмежування понять «історіографічне джерело», що позначає різновиди науково-аналітичних студій, та «автентичне першоджерело» як «джерело–факт») і досвіду міждисциплінарних джерелознавчих студій розроблено дворівневу модель класифікації джерел педагогічної біографістики.

На першому (загальному) рівні за критерієм способу фіксації і відображення інформації про історико-педагогічні процеси і явища виокремлено чотири групи джерел: а) речові (знаряддя праці і побуту,

архітектурні споруди, ордени і медалі, пам'ятки історії і культури); б) зображальні (кіно-, фото-, відеодокументи, портрети, картини, рисунки); в) фонічні; г) писемні. Три перших групи в педагогічній біографістиці використовуються в незначному обсязі через об'єктивну обмеженість їхнього інформативного потенціалу, незнання необхідних методик тощо.

На другому рівні за такими критеріями, як зміст, форма, вид, характер, призначення писемних джерел, здійснено їхній поділ на п'ять груп: а) документальні (законодавчі і діловодні документи органів державної влади, громадських організацій, окремих діячів тощо); б) оповідні (повчання, похвала, подорожні записки тощо – відображають суб'єктивні рефлексії авторів); в) масові (періодична преса, довідкові видання тощо – подають типову інформацію, уможливають відстежувати розвиток життєдіяльності персоналії); г) конкретно-соціологічні (матеріали анкетувань, інтерв'ю, спостережень, представлені у звітах, довідниках); г) особового походження.

На численних прикладах схарактеризовано документальні джерела, згідно з поділом на неопубліковані й опубліковані, за їхнім походженням і призначенням (наприклад, т. зв. непрямі джерела – метричні книги тощо), місцем збереження, інформативними можливостями, іншими критеріями.

Документи особового походження поділено на дві основні групи: 1) офіційні (свідоцтва про народження, освіту, майновий стан, нагороди, облікові картки, службові характеристики тощо); 2) мемуаристика (спогади, щоденники, автобіографії, подорожні нотатки, епістолярій, інша література). Їх усебічно проаналізовано в ракурсах: термінологічного і міждисциплінарного наукового дискурсу; відповідно до поділу за тематично-змістовим, видовим, іншими критеріями; згідно з інформаційним, комунікативним, біографічним, методологічним підходами дослідження; на основі комплексних методик і процедур вивчення (світобачення, ступінь компетентності, суб'єктивізм автора); за жанрово-видовою, текстологічною, стилістичною архітектонікою твору, його змістом, інформативною цінністю, актуальністю використання в наукових і дидактичних цілях тощо.

На основі аналізу понад 50 репрезентативних видань визначено властиві феномену педагогічної бібліографістики загальні та особливі риси, що виявлялися в структурованості змісту, характері добору й подачі документів, їхньому описі, форматі представлення (книжковий, електронний та ін.), рівнях розробки допоміжного апарату тощо. Узагальнено цікавий досвід освітньо-педагогічного бібліографування різних типів бібліотечних установ України.

У четвертому розділі «**Історіографічний вимір української педагогічної біографістики**» з'ясовано особливості вивчення персоналій українською радянською та сучасною педагогічною наукою України; здійснено структурно-типологічний аналіз досліджень про фахових педагогів і представників різних галузей знань як педагогічних персоналій, показано здобутки й особливості розвитку персоналізованого напряму української педагогічної компаративістики.

Зважаючи на складну багаторівневу архітектоніку української педагогічної біографістики, яка складається з величезної кількості публікацій, що мають

загальні та особливі структурно-змістові риси, розроблено трирівневу класифікаційну схему їхнього поділу за певними ознаками. На першому рівні за формально-інформативним критерієм виокремлено такі групи історіографічних джерел: а) узагальнювальні праці, монографії, дисертації, автореферати; б) наукові статті та матеріали науково-практичних конференцій і тематично-біографічні збірники; в) навчально-методична література; г) довідниково-енциклопедичні видання; ґ) синтетичні студії. На другому рівні за критерієм об'єкта дослідження виокремлено праці, присвячені: а) окремим педагогічним персоналіям; б) групам персоналій, що досліджувалися на засадах методології просопографії; в) діячам, які за певними характеристиками зараховуються до педагогічних персоналій. На третьому рівні за етнонаціональним критерієм вирізняє дослідження про представників української та зарубіжної педагогічної думки, які вивчаються в контексті педагогічної компаративістики. З'ясовано сутнісно-змістові та інформативні особливості означених груп джерел.

У процесі аналізу української радянської історіографії педагогічної науки змістилися акценти з її критики за ідейно-політичну заангажованість на з'ясування доробку, що заклав важливе підґрунтя сучасної педагогічної біографістики. Виявлено, що зусиллями радянських науковців у сферу педагогічної біографістики введено понад три десятки знакових постатей Києворуської доби XI – XIII ст., періодів Українського відродження XVI – XVII ст., Просвітництва і Романтизму кінця XVII – XIX ст., імперської доби XIX – початку XX ст., а також діячів радянського періоду. Синтезовано наукові рефлексії, що відображали дидактичні ідеї та освітню і просвітницьку діяльність педагогічних персоналій. Предметом докладного аналізу стали здобутки української радянської школи педагогічної біографістики, представники якої (М. Даденков, С. Литвинов, В. Смаль, С. Чавдаров, М. Григор'єв, Ф. Науменко, Б. Мітноров та ін.) зробили вагомий внесок у дослідження коменіани, ушинськознавства, пироговознавства, макаренкознавства, сухомліністики, корчакознавства та життєдіяльності відомих українських і зарубіжних учених, просвітників, педагогів XIV – першої половини XX ст. Доведено, що в 50-х – 80-х рр. XX ст. в українській радянській історико-педагогічній науці сформувався біографічний напрям, його репрезентанти вагомо спричинилися до персоніфікації історії розвитку освіти України та розробки наукових принципів і технологічних підходів до вивчення персоналій.

З'ясовано здобутки української педагогічної бібліографії і біобібліографії за доби державної незалежності України. Цілеспрямовану активну діяльність у цьому напрямі розгорнули Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, освітні й науково-педагогічні заклади та їхні підрозділи (кафедри, бібліотеки, науково-дослідні центри тощо). До важливих здобутків віднесено реалізацію низки творчих проєктів, як-от: «Видатні педагоги світу», «Педагоги-новатори в Україні», «Видатні педагоги України і світу», «Академіки НАПН України», «Ювіляри НАПН України»; укладання персональних і тематичних бібліографічних покажчиків; розвиток бібліографії

в галузях сухомлиністики, макаренкознавства, русовознавства, інших персоніфікованих науково-педагогічних напрямів тощо. У процесі дослідження проблеми персоніфікації історії розвитку освіти і педагогічної думки України спиралися на науковий досвід просопографії – міждисциплінарної галузі знань, яка визначає засади вивчення колективних біографій певних груп людей, об'єднаних за спільними ознаками. Важливі тенденції нагромадження знань про педагогічні персоналії відображає стрімке зростання із середини 90-х рр. ХХ ст. студій, що знаменували введення до наукового обігу та освітнього процесу широкого кола діячів української і зарубіжної педагогіки. Це знайшло яскравий вияв у близько 150 проаналізованих довідникових, енциклопедичних, навчальних і біографічних виданнях (з-поміж них знаковий двотомник «Українська педагогіка в персоналіях», 2005). Вони дають виразне уявлення про коло діячів, що зробили вагомий внесок у розвиток української і світової освіти і педагогіки.

Виокремлено регіональний та поліетнічний вектори розвитку української педагогічної біографістики, які засвідчують нарощування студій про педагогів і освітян у Наддніпрянщині, Галичині, Буковині, Закарпатті, Волині та про носіїв педагогічної думки різних національностей, які проживали на території України. Широкий зріз персоніфікації розвитку освітнього процесу репрезентують конкретно-тематичні і міждисциплінарні дослідження, що відображають його окремі напрями й аспекти, зокрема, про педагогів-новаторів, педагогів-письменників, українських меценатів, педагогів і вихованців окремих закладів освіти, просвітників тощо.

Нагромаджений у 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. пласт студій про педагогічні персоналії в структурно-змістовому вимірі систематизовано та проаналізовано з таких позицій і критеріїв: 1) вибір персоналій педагогів і освітян, що стали основним предметом конкретно-тематичних досліджень (за періодами життєдіяльності, регіонами, професійною належністю, науковими поглядами тощо); 2) поділ наукових студій за: а) галузями педагогічної та гуманітарних наук (філософія, психологія, історія, літературознавство тощо); б) видами наукових публікацій (монографії, дисертації, автореферати, статті в наукових журналах і збірниках, матеріали конференцій, навчальна і навчально-методична література); в) належністю до наукових осередків і шкіл, освітніх закладів та їхнім регіональним виміром; г) методологічними, структурними, змістовими, іншими підходами й методами наукового дослідження; г) тематикою і структурно-змістовим підходом до вивчення педагогічних персоналій (комплексний або компонентний аналіз життєвого шляху і педагогічної спадщини тощо). Аналізувався досвід та рівень загальної і фахової підготовки дослідників цієї проблематики тощо.

Поряд з уведенням до наукового обігу маловідомих і незаслужено забутих діячів пріоритетним напрямом розвитку історико-педагогічної науки залишалося вивчення її знакових постатей. Це виявилось в кристалізації таких науково-педагогічних напрямів, як ушинськознавство, пирооговознавство, макаренкознавство, сухомлиністика, а також русовознавство, ващенкознавство тощо, які сформувався за сучасних умов.

Важливим складником і наростальною тенденцією розвитку української історико-педагогічної науки стало введення в її предметне поле широкого кола персоналій, що представляли різні галузі знань і сфери суспільного життя. Предметом монографічних і дисертаційних досліджень стали сотні педагогічних персоналій українських письменників, лікарів, інженерів тощо. Це ускладнило багаторівневу архітектуру історіографії педагогічної біографістики. Розширення структурно-змістових підходів виявилось в появі поряд із комплексними (охоплювали біографію і педагогічну спадщину діяча загалом) конкретно-тематичних досліджень, присвячених окремим аспектам творчого здобутку вченого, виокремленні в загальногуманітарних напрямках таких складників, як педагогічна сквородіана, педагогічне шевченкознавство, педагогічне франкознавство та ін.

Окрім посилення регіонального напрямку, важливою тенденцією розвитку педагогічної біографістики стало розширення хронологічних меж конкретно-тематичних студій. Від зосередження уваги на постатях, чий життєвий шлях припав на другу половину XIX – початок XX ст. (їм присвячено понад дві третини дисертацій), науковці почали активніше вивчати діячів XVII – XVIII ст. та особливо радянського і сучасного періодів.

Ключовим компонентом української педагогічної біографістики є персоніфікований напрям вітчизняної педагогічної компаративістики. У площині проблемно-хронологічного підходу (аналіз досліджень про персоналії від доби Античності до сьогодення) показано, як напрацьовуються моделі комплексного синтезованого осмислення життєпису, творчої спадщини та професійної і громадської діяльності визначних мислителів і діячів зарубіжжя. Акцентовано на урізноманітненні тематичних векторів цієї групи досліджень у вигляді поглибленого вивчення окремих авторських концепцій і систем та розвитку тенденції щодо комплексного порівняльного аналізу надбань відомих зарубіжних і українських педагогів.

У п'ятому розділі **«Творче використання результатів дослідження в розвитку історико-педагогічної науки і закладів освіти України»** узагальнено здобутки і перспективи розвитку педагогічної біографістики в Україні та можливості використання її досвіду в професійно-педагогічній підготовці, які представлено в трьох основних аспектах: 1) удосконалення технології підготовки наукових досліджень про педагогічні персоналії; 2) упровадження нагромадженого наукового досвіду в освітній процес професійної підготовки майбутніх педагогів; 3) визначення прогалин і перспектив розвитку педагогічної біографістики.

Удосконалення технології підготовки наукових досліджень про педагогічні персоналії розкрито з позиції з'ясування наукових підходів і досвіду персонології як інтегрального напрямку психології особистості, що ґрунтується на міждисциплінарних дослідженнях людини в її гносеологічних, онтологічних і культурних вимірах. Показано її потенціал як ефективного інструмента вивчення педагогічних персоналій.

Для впровадження нагромадженого в процесі дослідження наукового досвіду в освітній процес професійної підготовки майбутніх педагогів

розроблено й апробовано курс за вибором «Українська педагогічна біографістика» (18 год лекційних і 16 год практичних занять, 22 год самостійної роботи). Зміст і методика його навчально-методичного забезпечення (тематика лекційних і семінарських занять; пошукові, творчі, індивідуальні завдання тощо) органічно впливають із результатів дисертації.

Визначено актуальні проблеми і перспективи проведення досліджень із педагогічної біографістики в напрямках: 1) підготовки міждисциплінарних студій, які б у систематизованому вигляді представили її терміносистему і методологію як орієнтири написання конкретно-тематичних праць у цій галузі знань; 2) предметного вивчення українського літописання XIV – XVI ст., що презентує феномен персоналізації культурно-освітнього процесу у вигляді народної епічної творчості і думи; 3) дискурсного осмислення проблем зародження і становлення української педагогічної біографістики в останній третині XIX – першій половині XX ст. і формування її сучасних наукових шкіл; 4) розробки комплексних класифікацій джерельного комплексу педагогічної біографістики та методик і технік його опрацювання (використання документів особового походження, опублікованих та неопублікованих джерельних матеріалів; речових, зображальних, фонічних артефактів тощо).

Актуалізована необхідність виокремлення педагогічної бібліографії в окрему галузь педагогічної науки, яка систематизує величезний контент інформації про творчі надбання вчених-педагогів та розвиток освіти і педагогіки в історичній ретроспективі й за сучасних умов.

Обґрунтовано позицію, згідно з якою, попри всі хиби радянської історико-педагогічної науки, доцільно відійти від її тотальної критики та активізувати предметне вивчення здобутків. У контексті утвердження сучасної національно орієнтованої плюралістичної парадигми розвитку педагогічної біографістики в її подальшому поступі доречно повніше використовувати результати досліджень із різних галузей знань; відмовитися від глорифікації, ідеалізації персоналій, показувати їх як «живих людей» із властивими позитивними і негативними якостями, виважено оцінювати їхню роль у розвитку педагогічної думки; уникати показу життєвого шляху та творчої і професійної діяльності педагогічних персоналій у ракурсах підлаштування під реалії сьогодення, оцінювати їхній доробок з огляду на сучасні наукові критерії. Низка складних і суперечливих питань пов'язана з етнонаціональною та регіональною ідентифікацією педагогічних персоналій. Означені проблеми значною мірою стосуються розвитку персоніфікованого напряму педагогічної компаративістики.

Зважаючи на загальноєвропейські тенденції розвитку освіти та педагогіки, педагогічна біографістика України має вийти за межі дослідження персоналій в історичній ретроспективі та розширити предметне поле на вивчення сучасних освітніх середовищ на макрорівні регіонів і держави загалом та мікрорівні щодо різновікових учнівських, студентських і педагогічних колективів та індивідуальних біографій окремих учасників освітнього процесу.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексний синтезований аналіз науково-методологічних засад, джерельної бази, історіографічного виміру, основних етапів, тенденцій становлення педагогічної біографістики в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст., визначено шляхи використання цього досвіду для розвитку сучасної історико-педагогічної науки і вдосконалення освітнього процесу. Результати проведеного дослідження засвідчують досягнення його мети, а розв'язання визначених завдань дає підстави зробити такі висновки:

1. У контексті сучасного науково-педагогічного дискурсу визначено і поглиблено розробку дефініцій основних груп понять і термінів педагогічної біографістики: 1) основоположних, науково-теоретичних («біографічні знання», «біографічна традиція», «біографічний жанр»; «біографія», «біографіка», «життєпис», «біографічний метод» та ін.); 2) структурно-особистісних («індивід», «особа», «особистість», «індивідуальність» та ін.); 3) інструментально-операційних («біографічний факт», «біографічний хронотоп», «біографізм», «біограма» та ін.). За результатами аналізу категорій «персоналія» і «педагогічна персоналія» доведено неологізм поняття «персоналістська педагогіка», тому замість нього запропоновано вживати поняття «педагогічна біографістика», яке більше відповідає нормам сучасної української мови та західній і вітчизняній науковим традиціям і терміносистемам.

Обґрунтовано основні параметри педагогічної біографістики як її важливого напрямку (субдисципліни), що має свої об'єкт (життєпис, творча спадщина, професійна і суспільна активність педагогічної персоналії та розмаїття її зв'язків із соціокультурним середовищем); предмет (засади і процес організації дослідницької роботи); мету, завдання, науковий інструментарій дослідження. У структурному вимірі педагогічна біографістика складається з чотирьох основних компонентів (теоретико-методологічний; джерелознавчий; історіографічний; бібліографічний). Її міждисциплінарність знаходить свій вияв у запозиченнях з інших галузей знань наукових конструктів, інструментарію, практичного досвіду організації наукових студій.

На розв'язання означених завдань орієнтовані принципи педагогічної біографістики (історизму, детермінізму, системності, комплексності, об'єктивності, спадковості, історіографізму та ін.) та науково-методологічні підходи (особистісно-діяльнісний, інформаційний, антропологічний, аксіологічний, феноменологічний, герменевтичний, синергетичний, парадигмальний тощо) і понад 30 визначених і апробованих загальнонаукових, дисциплінарних, міждисциплінарних, операційних, біографічних методів.

2. Становлення і розвиток педагогічної біографістики детермінували історико-культурні і суспільно-політичні передумови (європейська, українська, імперська традиції біографічного жанру, досвід його розвитку в різних галузях знань та ін.) і чинники (державні доктрини розвитку науки та освіти; науково-методологічні теорії і концепти пізнання; досвід української педагогічної думки; тенденції розвитку історико-педагогічної науки) тощо. Виокремлено три

основні етапи процесу зародження української педагогічної біографістики: 1) X – 60-ті рр. XIX ст., коли її поступ позначали три стадії, які частково перетиналися своїми ідейно-змістовими напрямками: а) літописний (X – XVIII ст. з перервами); б) агіографічний (XI – XVII ст.); в) джерелознавчий (XV – 60-ті рр. XIX ст.); 2) остання третина XIX – початок XX ст., коли з появою низки оригінальних праць розпочалося виокремлення української педагогічної біографістики з російської імперської; 3) 20–30-ті рр. XX ст., коли з'явилися її перші національні профільні наукові установи та значущі праці про українських і зарубіжних педагогів.

Визначено два основні періоди становлення і розвитку педагогічної біографістики в Україні в другій половині XX – на початку XXI ст. Перший – радянський (1946 – 1991 рр.), його зміст і характер відображають чотири етапи: 1) «пізнього сталінізму» другої половини 40-х – першої половини 50-х рр. XX ст. (деперсоніфікація педагогічної думки і вилучення з неї представників української науки і освіти); 2) «хрущовської відлиги» другої половини 50-х – 60-х рр. XX ст. (активізація досліджень про носіїв національної педагогічної думки XVI – XVIII ст., пошук оптимальних підходів до інтерпретації їхньої творчості); 3) «брежнєвського застою» 70-х – першої половини 80-х рр. XX ст. (політизація, ідеологізація, соціалізація історико-педагогічної науки, деперсоніфікація її предметного поля); 4) «горбачовської перебудови» другої половини 80-х рр. XX ст. (активізація суспільного і наукового інтересу до незаслужено забутих, маловідомих діячів національної педагогічної думки). Другий – національно-державницький період 1991 – 2020 рр. Його характер і особливості позначають два етапи: 1) «методологічного переозброєння» 1991 – 2000 рр. (утвердження національно орієнтованої парадигми, оновлення джерельної бази і дослідницького інструментарію); 2) структурно-змістової перебудови двох перших десятиліть XXI ст. (утвердження наукового плюралізму, інтеріоризація західних гуманітарних інновацій; курс на підвищення методологічної культури і доброчесності науковців тощо).

3. Розроблено дворівневу модель класифікації джерел педагогічної біографістики. На першому, загальному, рівні за ознаками способу фіксації і відображення інформації виокремлено чотири групи джерел: речові, зображальні, фонічні (звукові), писемні. На другому рівні за такими критеріями, як зміст, форма, вид, характер, призначення писемного джерела, їх розподілено на п'ять груп: документальні, оповідні, масові, конкретно-соціологічні, особового походження. За родово-видовим принципом джерела поділено на документальні (законодавчі і діловодні документи органів державної влади, громадських організацій, окремих діячів); оповідні (повчання, подорожні записки тощо); масові (періодична преса, довідкові видання); матеріали статистики і соціологічних досліджень тощо.

Ці й інші групи, види, жанри писемних джерел мають своє інформативне навантаження та відіграють різну роль у вивченні життєдіяльності і творчої спадщини персоналій. Особливе значення в їхньому дослідженні відіграє мемуаристика та її основні складники (автобіографія, спогади, щоденники, епістолярій). Закладена в них унікальна за походженням і змістом інформація

відзначається суб'єктивізмом, тому потребує критично-конструктивного аналізу та використання в комплексі з іншими джерельними матеріалами.

4. За результатами аналізу відповідної групи джерельних матеріалів з'ясовано, що основні зрушення в становленні національної педагогічної бібліографії і біобібліографії відбулися за доби державної незалежності, адже за радянського періоду її видання зосереджувалися в російських наукових центрах і фрагментарно відображали здобутки українських науковців. Якісно нового рівня розвиток педагогічної бібліографії набув на початку XXI ст. завдяки запровадженню електронних технологій та формуванню профільної інституційної структури, коли поряд із загальнонаціональними бібліографічними установами цілеспрямовану діяльність у цьому напрямі розгорнули Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського та науково-педагогічні й освітні заклади зі своїми підрозділами (бібліотеки, кафедри, науково-дослідні центри тощо).

Нагромадження і модернізацію інформаційного ресурсу педагогічної бібліографії і біобібліографії позначають такі процеси, як реалізація знакових проєктів («Видатні педагоги світу», «Академіки НАПН України», «Ювіляри НАПН України», «Педагоги-новатори в Україні» «Видатні педагоги України і світу» та ін.); формування педагогічної метабібліографії України; розвиток бібліографії із сухомлиністики, макаренкознавства, русовознавства, інших персоніфікованих науково-педагогічних напрямів; укладання персональних і тематичних бібліографічних покажчиків; урізноманітнення форм і засобів систематизації й репрезентації творчого доробку педагогів і вчених минулого та сучасного; каталогізація раритетів і наукових фондів окремих наукових і освітніх установ; комплексні видання, що представляють бібліографії, наукові студії, інші матеріали, які відображають творчість відомих учених; посилення пріоритетів щодо підготовки бібліографії сучасних науковців і окремих авторських колективів.

5. Предметне вивчення наукових джерел показало, що, попри притаманні українській радянській педагогічній науці ідейну заангажованість, бюрократизм, деперсоніфікацію, інші негативні риси, її представники створили доробок, який досі не втратив наукового і пізнавального значення. Згідно з нашим аналізом, українські радянські вчені дослідили близько 60–70 діячів Києворуської доби, періодів Просвітництва і Романтизму, імперської доби XIX – початку XX ст., радянського періоду; заклали підвалини формування макаренкознавства, сухомлиністики, педагогічної сквородіани, франкіани, шевченкознавства, української коменіани і корчакознавства; спричинилися до вивчення відомих українських письменників і зарубіжних мислителів XVII – початку XX ст. як педагогічних персоналій.

Усебічний аналіз крізь призму наукового дискурсу значного пласту різновидової наукової літератури відображає складний суперечливий розвиток педагогічної біографістики у 90-х рр. XX – на початку XXI ст. Основні аспекти, тенденції цього процесу увиразнюють створення колективних біографій працівників наукових і освітніх установ, окремих генерацій просвітян, педагогів-новаторів, педагогів-письменників, українських меценатів тощо;

розвиток міждисциплінарних студій на перетині педагогіки та літературознавства, історії, психології тощо; активізація вивчення носіїв педагогічної думки в її регіональному і поліетнічному вимірах, зокрема Закарпаття, Галичини, Волині, Буковини; синтезоване дослідження вчених-педагогів, освітян-практиків і просвітян східноукраїнського регіону тощо. Такі зрушення відображають енциклопедичні, довідникові, навчальні видання та нариси, антології, літописи української педагогічної думки, календарі знаменних і пам'ятних дат тощо.

Нагромадження сучасною історико-педагогічною наукою студій про окремі персоналії педагогів зумовило їхню складну багаторівневу архітектуру (градація за галузями знань, видами публікацій, тематикою, методологією дослідження тощо). На цій основі була укладена орієнтовна структурно-змістова схема комплексних досліджень, яка передбачає визначення і всебічний аналіз чинників і періодів життєдіяльності персоналій, їхніх творчих здобутків, змісту професійної і громадської діяльності тощо. Посилювалася тенденція до її урізноманітнення залежно від предмета дослідження, характеру джерельної бази, належності авторів до певних наукових шкіл, інших обставин.

Аналіз історіографії педагогічної біографістики в хронологічному, регіональному, інших вимірах виявив активний розвиток окремих персоніфікованих напрямів історико-педагогічної науки (ушинськознавство, пироговознавство, макаренкознавство, сухомлиністика, русовознавство, ващенкознавство) та поступовий вихід за межі найпопулярнішого періоду історико-біографічних студій другої половини XIX – першої половини XX ст. (на нього припадає до 75–80 % усіх праць) і спрямування уваги на дослідження життєдіяльності педагогічних персоналій в історичній ретроспективі XII – XVIII ст. та за радянського і сучасного періодів.

Сьогодні увиразнилася тенденція вивчення в предметному полі педагогічної біографістики широкого кола діячів, що представляють різні галузі знань і сфери суспільного життя (література, філософія, історія, мистецтво, етнографія, медицина, економіка; учені-енциклопедисти, державні, церковні, військові діячі тощо). Використання міждисциплінарного, структурно-типологічного, феноменологічного підходів дало змогу з'ясувати та інтерпретувати в розрізі історико-педагогічної науки світоглядні, наукові, професійні, громадські аспекти їхньої життєдіяльності.

Вивчення з означених позицій знакових постатей історії і культури України зумовило формування таких наукових напрямів, як педагогічна сковородіана, шевченкознавство, франкіана, грінченкознавство, огієнкознавство тощо. Пріоритети вивчення письменників як педагогічних персоналій стали реалізуватися не лише з позицій історії педагогіки, а й соціальної педагогіки, теорії та методики навчання і виховання тощо. Цей науковий доробок збагачує фактологічний і теоретико-методологічний контент історико-педагогічних знань та становить цінний внесок у дослідження педагогічної думки України.

У вивченні й популяризації життя і творчості педагогічних персоналій зросла роль колективних наукових зібрань, які мають різний формат (наукові, науково-практичні конференції, семінари, читання, круглі столи тощо), рівень

(міжнародні, всеукраїнські, регіональні тощо), інші характеристики. Вони активізують науково-педагогічний дискурс та зосереджують увагу вчених-педагогів і освітян-практиків на ліквідації прогалів і перспективах розвитку педагогічної біографістики України.

Як невід'ємний складник дисертаційного дослідження розглядаємо персоніфікований напрям української педагогічної компаративістики. Його історіографічний вимір увиразнює поділ студій за тематикою, періодами, країнами, іншими ознаками. Розвиток досліджень про персоналії зарубіжних педагогів характеризують такі тенденції й особливості: зосередження уваги на діячах ХХ ст.; переорієнтація уваги науковців із вивчення класиків педагогічної думки на маловідомих в українській педагогіці діячів; зростання кількості студій про педагогічні персоналії країн Заходу і Сходу; підвищення інтересу до носіїв інноваційного педагогічного досвіду, поживлення дослідження представників реформаторської педагогіки кінця ХІХ – першої третини ХХ ст.; продовження традицій української коменіани, корчакознавства та ін. Динамічно розвиваються порівняльні студії про життя і творчість зарубіжних та українських педагогів.

6. Шляхи й можливості творчого використання результатів дослідження в розвитку педагогічної біографістики та освітнього процесу України представлено в трьох основних змістових блоках. Перший стосується вдосконалення технології підготовки наукових досліджень про педагогічні персоналії (узагальнено методологічний досвід наукового напрямку «Персонологія» у вивченні педагогічних персоналій). Другий блок, що відображає використання досвіду наукового дослідження в професійній підготовці майбутніх педагогів, практично втілено в розробку й апробацію у ЗВО України курсу за вибором «Українська педагогічна біографістика». Третій блок, що стосується визначення прогалів і перспектив розвитку педагогічної біографістики, реалізовано в розробленні рекомендацій щодо вдосконалення її поняттєво-категорійного апарату, науково-дослідницьких технологій, методологічного інструментарію; структурування і визначення її предметного поля; більш активного вивчення процесу зародження і становлення наприкінці ХІХ – у першій третині ХХ ст.; організації, планування і розвитку досліджень про носіїв педагогічної думки за різних історичних періодів тощо.

Поглибленого науково-теоретичного опрацювання потребують чотири основні визначені нами компоненти педагогічної біографістики: науково-методологічні засади (терміносистема, спеціальні методики вивчення персоналій тощо); джерелознавство (особливо педагогічна мемуаристика, епістолярій та ін.); окремі аспекти історіографії; бібліографія (підготовка комплексних біографічних показників та ін.). Стверджуємо про потребу системного вивчення педагогічних персоналій України за доби ХІІ – ХVІІІ ст. та радянського і сучасного періодів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ІЗ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ**Праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації**

1. Розман І. І. Українська педагогічна біографістика (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): монографія. Ужгород: РІК-У, 2020. 618 с.
2. Розман І. І. Педагогічна біографістика: навчальний посібник. Ужгород: РІК-У, 2020. 188 с.
3. Розман І. І. Досвід розробки біографічного підходу в різних галузях знань та можливості його використання в історико-педагогічному дослідженні. *Молодь і ринок*. Дрогобич, 2017. № 11 (154). С. 96–102.
4. Розман І. І. Поняттєво-категорійний апарат педагогічної термінології. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Педагогіка та психологія*. Мукачево: МДУ, 2017. Вип. 2 (6). С. 187–189.
5. Розман І. І. Радянська педагогіка: біографічна парадигма другої половини 40-х – 80-х рр. ХХ ст. процесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Ужгород, 2017. Вип. 2 (41). С. 219–221.
6. Розман І. І. Психологія персоналії як джерело та інструмент дослідження педагогічних персоналій. *Гірська школа Українських Карпат*. Івано-Франківськ, 2017. № 17. С. 49–53.
7. Розман І. І. Значення педагогічної персоналістики в системі педагогічних наук. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2017. Випуск 23 (18). С. 68–72.
8. Розман І., Білавич Г. Педагогічне новаторство в Україні в контексті освітньої практики Золтана Жофчака. *Молодь і ринок*. Дрогобич, 2017. № 5 (148). С. 6–11.
9. Розман І. І. Міждисциплінарність педагогічної біографістики у вимірі наукового дискурсу. *Педагогічний альманах*. Херсон, 2017. Вип. 36. С. 284–290.
10. Розман І., Білавич Г. Підручники Костянтина Лучаковського як досвід інтегрованого вивчення української та зарубіжної літератури. *Людинознавчі студії*. Дрогобич, 2017. Вип. 4 (36). С. 14–23.
11. Розман І. І. Феномен біографічного методу та особливості його застосування у вивченні педагогічних персоналій. *Інноватика у вихованні*. Рівне, 2017. Вип. 6. С. 156–165.
12. Розман І. І., Савчук Б. П. Витоки і генеза формування української педагогічної біографістики (ІХ ст. – середина ХІХ ст.). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Ужгород, 2018. Вип. 1 (42). С. 213–217.
13. Розман І. І. Автобіографія як історико-педагогічне джерело. *Молодь і ринок*. Дрогобич, 2018. № 5 (161). С. 63–68.
14. Розман І. І. Матеріали особових фондів архівів і бібліотек України як джерело дослідження педагогічних персоналій. *Історико-педагогічний альманах*. Умань, 2018. Вип. 1 (26). С. 8–13.
15. Розман І. І. Початки формування української наукової педагогічної біографістики (остання третина ХІХ – початок ХХ ст.). *Збірник наукових праць*

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. 2018. Вип. 1. С. 233–244.

16. Розман І. І. Педагогічні персоналії зарубіжжя у студіях української педагогічної компаративістики: історіографічний аспект. *Освітній простір України*. Івано-Франківськ, 2018. Вип. 13. С. 21–28.

17. Розман І. І. Проблема персоніфікації розвитку зарубіжної освіти і педагогічної думки: досвід української педагогічної компаративістики. *Молодь і ринок*. Дрогобич, 2018. № 11 (166). С. 109–113.

18. Розман І. І. Проблема періодизації дослідження педагогічної персоналії. *Гірська школа Українських Карпат*. Івано-Франківськ, 2018. № 19. С. 40–42.

19. Rozman I., Movchan K. Biographical method for solving specific tasks of scientific end biographic research. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Педагогіка та психологія*. Мукачево, 2018. Випуск 2 (8). С. 205–207.

20. Розман І. І. Педагогічна біографістика: джерелознавчий аспект. *Освітній простір України*. Івано-Франківськ, 2019. Вип. 15. С. 45–51.

21. Розман І. І. До проблеми визначення предметного поля педагогічної біографістики. *Історико-педагогічний альманах*. Умань, 2019. Вип. 1 (219). С. 31–35.

22. Rozman I. Biografistics (biography studies) and biography: differentiation of the related concepts. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Педагогіка та психологія*. Мукачево, 2019. Вип. 1 (9). С. 56–59.

23. Rozman I. The problem of periodization of pedagogical personnel pedagogical study. *Гірська школа Українських Карпат*. Івано-Франківськ, 2019. № 20. С. 45–47.

24. Розман І. Historical and pedagogical science as the basis of the foration and construction of biografistics. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Педагогіка та психологія*. Мукачево, 2019. Вип. 2 (10). С. 61–64.

25. Rozman I. Problems of periodization of pedagogical biography. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Ужгород, 2019. Вип. 1 (44). С. 156–159.

26. Розман І. Структурно-особистісні аспекти вивчення педагогічної персоналії. *Молодь і ринок*. 2020. № 1 (180). С. 89–93.

27. Розман І., Савчук Б. Поняття «педагогічна персоналістика» крізь призму науково-дефінітивного дискурсу. *Нова педагогічна думка*. 2021. № 1 (105). С. 3–7.

28. Rozman I., Kartashova L., Bakhmat N. Organizational fundamentals of the society digitalization influence on updating the approaches to personification of the history of education and pedagogical thought in Ukraine. *Науковий вісник Льотної академії. Серія «Педагогічні науки»: збірник наукових праць / гол. ред. Т. С. Плачинда*. Кропивницький: ЛА НАУ, 2021. Вип. 9. С. 43–49.

Публікації в наукових виданнях іноземних держав та у виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз

29. Розман І. І. Історія становлення педагогічної думки в Україні. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Київ, 2017. № 17 (39). Т. 1. С. 43–45.
30. Розман І. І. Теоретико-методологічні засади дослідження персоналії (на прикладі О. І. Маркуша та Т. Ф. Бугайко). *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Київ, 2017. № 18 (40). С. 33–35.
31. Rosman I. I. Pedagogical ideas in personalities of the end of the 20th century. *Virtus: scientific journal*. Montreal, 2017. No 17. P.137–139.
32. Розман І. І. Біографічний метод як спосіб висвітлення педагогічної спадщини. *Virtus: scientific journal*. Montreal, 2017. No 19. P. 109–111.
33. Розман І. І. Шляхи формування педагогічної біографістики. *Polish International Science Journal*. Warszawa, 2018. No 7. P. 96–101.
34. Розман І. І. Принципи педагогічного дослідження біографістики як універсальна система координат. *Polish International Science Journal*. Warszawa, 2018. No 8. Part 2. P. 89–94.
35. Розман І. І. Міждисциплінарні зв'язки педагогічної біографістики. *Virtus: scientific journal*. Montreal, 2018. No 17. P. 128–130.
36. Розман І. І. Загальнотеоретичні поняття педагогічної біографістики. *Логос «European Scientific Platform»*. Київ, 2018. № 1. С. 105–107.
37. Розман І. І. Педагогічна біографістика як репрезентант історико-педагогічної науки. *Virtus: scientific journal*. Montreal, 2018. No 20. P. 184–186.
38. Розман І. І. Значення історико-педагогічних досліджень для розвитку української біографістики. *Virtus: scientific journal*. Montreal, 2018. No 23. P. 151–153.
39. Розман І. І. Вивчення біографії: універсальний потенціал дослідження цілісної особистості. *Virtus: scientific journal*. Montreal, 2018. No 27. P. 102–105.
40. Розман І. І. Класифікація біографії та її окремі дефініції. *Virtus: scientific journal*. Montreal, 2018. No 28. P. 115–117.
41. Розман І. І. Теоретико-методологічні засади дослідження персоналії (на прикладі П. П. Кононенка). *Молодий вчений*. Херсон, 2018. № 1 (53). Ч. III. С. 373–378.
42. Розман І. І. Основні компоненти педагогічної біографістики. *Polish International Science Journal*. Warszawa, 2019. No 13. Part 2. P. 82–86.
43. Розман І. І. Доцільність дослідження та формування педагогічної біографістики. *Polish International Science Journal*. 2019. No 9 (18). Warsaw: Sp. z o. o. «Science». P. 32–37.
44. Розман І. І. Синергетичний підхід щодо вивчення педагогічної персоналії. *Virtus: scientific journal*. Montreal, 2019. No 30. P. 140–142.
45. Розман І. І. Науково-пізнавальні можливості біографічного методу. *Virtus: scientific journal*. Montreal, 2019. No 32. P. 105–107.
46. Розман І. І. Операційно-дослідницька спрямованість методів педагогічної біографістики. *Virtus: scientific journal*. Montreal, 2019. No 33. P. 121–124.

47. Розман І. І. Акумулявання та засоби популяризації надбань відомих педагогів України. *Virtus: scientific journal*. Montreal, 2019. No 34. P. 128–130.
48. Розман І. І. Теоретичні моделі персоналізму у педагогічній біографістиці. *Virtus: scientific journal*. Montreal, 2019. No 35. P. 165–167.
49. Розман І. І. Біографістика у вивченні головних компонентів загальної педагогіки. *Логос «European Scientific Platform»*. Київ, 2019. № 2. С. 28–30.
50. Розман І. І. Наукові методи дослідження як операційний інструмент біографістики. *Логос «European Scientific Platform»*. Київ, 2019. № 3. С. 74–76.
51. Розман І. І. Окремі аспекти становлення та розвитку педагогічної біографістики. *Міжнародний науковий журнал «ЛОГОΣ. Мистецтво наукової думки»*. Київ, 2019. № 4. С. 86–87.
52. Розман І. І. Різновиди джерельних матеріалів педагогічної біографістики. *Virtus: scientific journal*. Montreal, 2019. No 36. P. 119 – 121.
53. Розман І. І. Труднощі розробки класифікації джерел педагогічної біографістики *Virtus: scientific journal*. Montreal, 2019. No 38. P. 119–122.
54. Розман І. І. Sources valuation of memoirs as a historical and pedagogical source. *Virtus: scientific journal*. Montreal, 2019. No 39. P. 59– 61.
55. Розман І. І. Архівні та біографічні фонди як джерело вивчення педагогічних персоналій. *Міжнародний науковий журнал «Освіта і наука»*. Мукачєво-Ченстохова, 2018. № 1 (24). С. 175–179.
56. Rozman I. Accuracy of definitive discussion analysis of the conceptual category apparatus for the pedagogical biography study. *Міжнародний науковий журнал «Освіта і наука»*. Мукачєво-Ченстохова, 2018. № 2 (25). С. 171–174.
57. Розман І. І. Біографічний метод: особливість і спрямованість використання. *Міжнародний науковий журнал «Освіта і наука»*. Мукачєво-Ченстохова, 2019. №1 (26). С. 153–157.
58. Розман І. І. Складові психології, літературознавства, історико-педагогічних наук як чинники вивчення біографії. *Міжнародний науковий журнал «Освіта і наука»*. Мукачєво-Ченстохова, 2019. Вип. 2 (27). С. 137–141.
59. Розман І. І. Суміжність наук для дослідження педагогічних персоналій. *Міжнародний науковий журнал «Освіта і наука»*. Мукачєво-Ченстохова, 2020. № 2 (29). С. 105–108.
60. Розман І. І. Популяризація досягнень педагогічної біографістики: через українські бібліотеки. *Міжнародний науковий журнал «Освіта і наука»*. Мукачєво-Ченстохова, 2021. № 1 (30). С. 100–104.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

61. Розман І. І. Загальнонаукові методи як операційний інструмент вивчення педагогічної персоналії. *Суспільні науки в Україні та світі: матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф.* Краматорськ, 2017. С. 34–37.
62. Розман І. І. Реалізація міжгалузевих ідей на основі поняття персоналістика. *Сучасні тенденції розвитку української науки: матеріали Всеукр. наук. конф.* Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 61–64.

63. Розман І. І., Савчук А. Б., Савчук Б. П. Просопографія в контексті досліджень історії дипломатії. *Science: new goals: Proceedings of III International scientific conference*. London, 2017. No. 30. P. 53–57.

64. Розман І. І. Педагогічні ідеї в персоналіях кінця ХХ століття. *Virtus: scientific journal*. Montreal, 2017. October 17. P. 137–140.

65. Розман І. І. Історичні дослідження педагогічних персоналій як наукова доцільність. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: матеріали XXXI Міжнар. наук.-практ. інтерн.-конф. (19 грудня 2017 р.)*. Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 404–405.

66. Розман І. Роль особистості у педагогічній персоналістиці. *Science «Universum»: Practical applicftions of research findings in Europe and Worldwide: Procceding of XXI International scientific conference*. Morrisville, 2018. Jun. 1. P. 159–161.

67. Розман І. І. Дослідницько-методичний інструментарій педагогічної біографістики. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: матеріали XXXIX Міжнар. наук.-практ. конф. (28 вересня 2018 р.)*. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 39. С. 263–265.

68. Розман І. І. Суперечливий процес становлення біографістики. *Science «Universum»: Proceedings of XXVII International scientific conference*. Morrisville, 2018. Sept. 15. P. 96–100.

69. Розман І. І. Біографічні аспекти педагогіки (на матеріалах педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського). *Логос: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції «Новини науки та прикладні наукові розробки» (28 жовтня 2018 р.)*. Львів, 2018. Том 5. С. 8–9.

70. Розман І. І. Щоденники як джерело історико-біографічної біографістики. *Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика: матеріали II Всеукраїн. наук.-практ. конф. Івано-Франківськ, 5 березня 2018 р.* URL: <http://dspace.msu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/1816>.

71. Розман І. І. Технологія персоніфікованого підходу: основа дослідження педагогічної персоналії. *Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Мукачєво, 17–18 травня 2018 р.)*. С. 294–295.

72. Розман І. І. Компоненти дослідження педагогічної біографістики. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (25 грудня 2018 р.)*: зб. наук. праць . Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 42. С. 321–323.

73. Розман І. І. Окремі шляхи дослідження педагогічної біографістики. *Universum N V: proceedings of International scientific conference*. San Francisco, 2019. No 12. P. 50–52.

74. Розман І. І. Операційно-пізнавальні можливості педагогічної біографістики. *Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: матеріали III Всеукраїн. наук.-практ. конф. (16-17 травня 2019 р.)*. Мукачєво: МДУ, 2019. С. 269–271.

75. Розман І. І. Складність динаміки розвитку біографістики. *Актуальні наукові дослідження в сучасному світі*. Переяслав-Хмельницький, 2019. Вип. 10 (54). Ч. 5. С. 91–94.

АНОТАЦІЇ

Розман І. І. Розвиток педагогічної біографістики в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2021.

У дисертації досліджено проблему розвитку педагогічної біографістики в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

З'ясовано поняттєво-категорійний апарат, визначено предметне поле педагогічної біографістики, її міждисциплінарні зв'язки та науково-операційний інструментарій вивчення педагогічних персоналій. Обґрунтовано ключові параметри педагогічної біографістики як напряму (субдисципліни) історико-педагогічної науки, що має свої об'єкт, предмет, мету, завдання, науковий інструментарій. Досліджено передумови формування педагогічної біографістики та чинники, етапи, тенденції її розвитку в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Схарактеризовано розвиток педагогічної бібліографії і біобібліографії у вимірі структурно-типологічного аналізу. Розроблено дворівневу модель класифікації джерел педагогічної біографістики. Визначено здобутки й особливості розвитку персоніфікованого напряму української педагогічної компаративістики.

Актуалізовано можливості використання результатів наукового пошуку в сучасній українській історико-педагогічній науці та закладах освіти.

Ключові слова: педагогічна біографістика, історико-педагогічна наука, педагогічна персоналія, педагогічна історіографія, педагогічна бібліографія.

Розман І. І. Развитие педагогической биографистики в Украине во второй половине ХХ – начале ХХІ века. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2021.

В диссертации исследована проблема развития педагогической биографистики в Украине во второй половине ХХ – начале ХХІ века.

Охарактеризован понятийно-категориальный аппарат, определены предметное поле педагогической биографистики, ее междисциплинарные связи и научно-операционный инструментарий изучения педагогических персоналій. Обоснованы ключевые параметры педагогической биографистики как направления (субдисциплины) историко-педагогической науки, которая имеет свои объект, предмет, цель, задачи, научный инструментарий. Исследованы предпосылки формирования педагогической биографистики и факторы, этапы,

тенденции ее развития в Украине во второй половине XX – начале XXI века. Охарактеризовано развитие педагогической библиографии и биобиблиографии в измерении структурно-типологического анализа. Разработана двухуровневая модель классификации источников педагогической биографистики. Определены достижения и особенности развития персонифицированного направления украинской педагогической компаративистики.

Актуализированы возможности использования результатов научного поиска в современной украинской историко-педагогической науке и учебных заведениях.

Ключевые слова: педагогическая биографистика, историко-педагогическая наука, педагогическая персоналия, педагогическая историография, педагогическая библиография.

Rozman I. I. Development of pedagogical biographical studies in Ukraine in the second half of the XX – beginning of the XXI century. Manuscript.

The dissertation for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.01 – general pedagogy and history of pedagogy. – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, 2021.

The dissertation examines the problem of formation and development of pedagogical biographical studies in Ukraine in the second half of the XX – beginning of the XXI century. The purpose of the research is to carry out a comprehensive analysis of the scientific and methodological foundations, source base, historiographic dimension, main stages, trends in the formation and development of pedagogical biographical studies in Ukraine in the second half of the XX – beginning of the XXI century and determine the ways to use this experience in the development of modern historical and pedagogical science and improve the educational process.

The dissertation provides a retrospective analysis of the Genesis and origins of the formation of Ukrainian pedagogical biographical studies from the X century to the beginning of the XX century and defines the main prerequisites, factors, as well as stages and trends in the formation and development of pedagogical biographical studies in Ukraine in the second half of the XX – beginning of the XXI century. holistically characterized the theoretical and methodological foundations of pedagogical biographical studies as a priority direction of domestic historical and pedagogical science: through the prism of modern scientific discourse, definitions of its main concepts and categories are determined; shown interdisciplinary connections with various branches of knowledge, in particular, general biographical studies, philosophy, psychology, sociology, historical science; classification of research methods for pedagogical personalities is carried out and their informative capabilities are shown. An original author's classification of the source complex of pedagogical biographical studies has been developed, which also provides for the analysis of the informative potential of archival materials, published documents, periodical materials, and various types of memoiristics (autobiographies, memoirs, diaries, etc.). The article shows the institutional structure, features and achievements and narrow months of development of pedagogical bibliography and biobibliography in Ukraine during the study period.

The historiographical dimension of the development of pedagogical biographical studies is analyzed: achievements, gaps, features of studying personalities by Ukrainian Soviet pedagogical science in the second half of the 40s–80s of the XX century are clarified; trends and nature and features of studying biographical studies in the context of the scientific discourse of historical and pedagogical science in the 90s of the XX – at the beginning of the XXI century are determined. The problem of personification of the history of the development of education and pedagogical thought in Ukraine is comprehensively revealed. This was manifested in the implementation of structural and typological analysis of various types of scientific research (generalizing works, monographs, dissertations, scientific articles, materials of scientific conferences, educational and reference literature, etc.), in which the main object of research as pedagogical personalities were professional teachers and representatives of various branches of knowledge, writers, cultural and religious figures, doctors, etc.

The ways and potential possibilities of using the results of research on the development of pedagogical biographical studies in Ukraine in the development of modern domestic historical and pedagogical science and improving the educational process are identified and updated.

According to the author's concept, pedagogical biographical studies are considered as a separate direction of historical and pedagogical science of Ukraine, which has its own object, subject, purpose, tasks and other components necessary for such a status-theoretical and methodological foundations, conceptual and categorical apparatus, research tools, source base, scientific historiography, bibliography, etc.

The article substantiates the position according to which the structural core of pedagogical biographical studies should consist of two main levels: 1) component – determines its parameters (object, subject, goal, tasks, principles, methods, etc.) and components (history, methodology, source studies, historiography, bibliography) as a separate scientific direction; 2) research-content – determines the nature and structure of research on pedagogical biographical studies, in which the biographical component is the main, identifying, so it outlines their content content in the aspects of studying life path, creative heritage, professional and social activities of a particular person or a certain group of figures.

It is shown that modern pedagogical biographical studies of Ukraine is going through a complex process of formation, so in the conditions of establishing scientific pluralism, its main parameters and components should be developed in the context of interdisciplinary discourse and creative use of the experience of European and Ukrainian general biographical studies.

Keywords: pedagogical biographical studies, historical and pedagogical science, pedagogical personality, pedagogical historiography, pedagogical bibliography.

Підписано до друку 23.07.2021.
Формат 60x 84/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний 80 г/м². Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 07/21/2-1

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"
46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,
Тел. +38 (097) 988-53-23

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.
ФОП Осадца Ю.В.